

ELEVERNA VID
ARJEPLOGS LAPPSKOLA
1743 - 1820
En Analys

Carl-Henry Johansson
Johnny Flodin

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	2
Sammanfattning	3
INLEDNING	5
Syfte	5
Källmaterial	5
Bakgrund	6
Den bearbetade elevmatrikelns innehåll	8
Elevgruppens sammansättning	9
Frekvenstabeller med kommentarer	9
Kön	9
Ålder	9
Hemort	12
Tid i skolan	14
Resultat	16
Kommentarer. Efter skolan.	20
KÄLLOR OCH LITTERATUR	23

Förord

Denna rapport är en del av ett större projekt som Egil Johansson och Sten Henrysson driver med arbetsnamnet "*Prästen som folkuppfostrare. Prästens roll i norrländskt samhällsliv före folkskolans genomförande..*" Projektet är finansierat av Riksbankens jubileumsfond.

Arjeplogs lappskola, vars elever blivit föremål för studium, har inom projektets ram behandlats i en tidigare rapport, nämligen "Arjeplogs lappskola. Bearbetade och kompletterade elevmatriklar för åren 1743-1820 och 1863 - 1875". (Scriptum nr 18).

Föreliggande rapport redovisar en analys av den bearbetade och kompletterade matrikelns uppgifter om eleverna vid Arjeplogs lappskola för åren 1743 - 1820. Vi har i huvudsak hållit oss till de uppgifter, som finns i denna matrikel. Den bygger på den ursprungliga matrikeln, vilken förvaras vid landsarkivet i Härnösand, kompletterad med uppgifter från visitationsprotokollen, vilka också förvaras i Härnösand.

Umeå 1990. 02. 19.

Carl-Henry Johansson
Johnny Flodin

Sammanfattning

Strävan att ge samerna undervisning var i första hand ett led i deras kristnande. Detta missionsintresse kom att ge lappmarksförsamlingarna en undervisningsorganisation som var speciell, lappskolorna.

Huvudsyftet med lappskolorna var att de elever, som där undervisades i läsning och kristendomens huvudstycken, i sin tur skulle förmedla de förvärvade kunskaperna till sin hemmaomgivning.

Efter den första tidens erfarenheter fann man att lappskolan var otillräcklig för sin uppgift. Med anledning av detta yrkades allmänt från kyrkans sida, att några av de bättre eleverna skulle utbildas till vandrande kateketer för att anställas som biträde åt lappmarksprästerna. Kateketerna skulle få sin utbildning genom att kvarhållas längre tid i skolan och få påbyggnadsundervisning hos kyrkoherden eller skolmästaren.

Eleverna i lappskolan skulle lära sig läsa innan- och utantill kristendomens huvudstycken genom ABC-boken, Luthers lilla katekes jämte förklaringar till densamma (Svebilius och senare Högströms), vissa andra skrifter samt psalmboken. Undervisning i skrivning och räkning förekom mycket sparsamt.

Arjeplogs lappskola skulle liksom övriga lappskolor samtidigt ha minst 6 elever. Tiden i skolan beräknades normalt omfatta två år. Under vistelsen i skolan erhöll årligen 6 elever fri mat, kläder och husrum. Skolan kunde också ta emot ytterligare elever, som kom på egen bekostnad.

Undervisningen skulle i första hand ske på samiska, men om möjligt skulle eleverna också lära sig svenska.

Skolan var i början avsedd för pojkar, men mycket snart - 4 år efter skolans tillkomst - började man också ta in flickor, och så småningom tog man in lika många flickor som pojkar. Andelen flickor under hela tiden blev så hög som 42%.

Av totalt 281 elever var det 230 som blev dimitterade och 13 som blev hemförlovade.

Av de som inte fullföljde skolgången var det 3, som flyttade med sina föräldrar och 5, som avled under skolgången.

7 elever blev relegerade under olika beteckningar: "ersatt", "utskickad", "avskedad", "ur skolan förskaffad" och "vräkt".

För 23 elever saknas uppgift om resultatet i skolan, huvudsakligen beroende på avsaknad av vissa visitationsprotokoll.

Av de dimitterade var det så många som 50 elever som dimitterades trots bristfälliga kunskaper.

171 elever gick två år i skolan, 80 tillbringade ett år i skolan, 13 mindre än ett år och 17 vistades längre tid än två år vid skolan.

Variationerna i ålder är mycket stora. Vid intagningen i skolan var den yngste 11 år och den äldsta 43 år. Medelåldern var 15.8 år.

Både matrikel och visitationsprotokoll ger knapphändiga uppgifter om vad som hände med eleverna efter avslutad skolgång. Vi får antaga att de flesta återvände till hemorten och det traditionella arbetet.

12 av de elever som genomgick skolan blev kateketer och detta finns antecknat i den kompletterade matrikeln.

För övrigt är anteckningarna mycket sporadiska och kan gälla sjukdom, dödsfall, ingångna äktenskap etc.

INLEDNING

Syfte

Elevmaterialet från Arjeplogs lappskola har tidigare publicerats i form av bearbetade och kompletterade matriklar (Johansson, C-H., Flodin, J, Scriptum nr 18, 1989). I det följande redovisas och analyseras materialet bland annat med hjälp av tabeller. I första hand gäller det rekrytering och resultat samt förändringar i dessa hänseenden under perioden 1743 till 1820.

Källmaterial

Utgångspunkten för analysen är den nämnda bearbetade matrikeln, som färdigställts och publicerats inom projektet. Den bygger på den ursprungliga matrikeln, som förvaras vid landsarkivet i Härnösand (Arjeplogs kyrkoarkiv, skolmatrikel 1743-1820 K IV:1).

Landsarkivets matrikel är ofullständig och saknar bland annat uppgifter om resultat och studieomdömen för de elever som vistades vid skolan mellan åren 1763 och 1803.

Komplettering av dessa brister och även andra uppgifter har hämtats från visitationsprotokollen som också förvaras vid landsarkivet i Härnösand. (Härnösands domkapitels arkiv, FIII bf:2 och FIII bf:3.)

Som bakgrund för analysen har använts främst Erik Nordbergs beskrivning av Arjeplogs lappskola i boken med detta namn, som utgavs 1955 i serien "Årsböcker i svensk undervisningshistoria".

Vissa uppgifter har vi hämtat ur betänkande avgivet av 1957 års nomadskoleutredning om "Samernas skolgång" (1960), ur B. Widéns "Kateketinstitutionen i Sveriges och Finlands lappmarker 1744-1820" (1965) samt ur Erik Bylunds "Koloniseringen av Pite lappmark t.o.m. år 1867" (1956).

Vi har vidare tagit del av två uppsatser i Scriptumserien, som gör liknande analyser: Sten Henryssons analys av Jokkmokks lappskolas elever (Scriptum nr 14) och Sam Engmans analys av Föllinge lappskolas elever (Scriptum nr 17).

Bakgrund

Redan så tidigt som år 1632 hade den s k Skytteanska skolan i Lycksele inrättats och den var länge den enda undervisningsanstalten i Lappmarken.

År 1723 utkom en kunglig förordning om "...Lappländernes flitigare undervisande i Christendomen och Scholors inrettande der i orten". Dess viktigaste stadgande föreskrev att "...vid varje huvudkyrka i Lappmarken skall en skola anläggas; skolornas antal skola bliva sju".

Drygt ett hundra år före riket i övrigt erhöll sålunda Lappmarken en motsvarighet till huvudbestämmelserna i 1842 års folkskolestadga.

Redan år 1726 kunde skolbyggnaden i Arjeplog invigas. I protokollet står det:

"År 1726 är Scholæ byggningen här vid Arjeploug uppsatt med Chronans omkostnad, bestående av tvenne stugor och ett kiök med förstuga imellan samt 1 stolpebod".

Av främst ekonomiska skäl - rikets finanser var urusla - kom dock ingen undervisning igång förrän år 1743. Om invigningen av skolan finns antecknat i elevmatrikeln:

"År 1743 d 26 januarii och följande dagar under tå innevarande Tings- och marknadstid tå scholan först inrättades här vid Arjeplougs Schola var undertecknad loco inspectoris och antecknade hwad acten av bem:te dag innehåller. Då tillträdde hans ärevördighet herr Johan Öhrling Scholmästare beställningen och herr Rådman Anders Höijer var förordnad till skolans provisor.

Petrus W. Holmbom." 1/

1/ P.W.Holmbom var lektor i Härnösand och innehade Konsistorii förordnande att vara missionarius och uppsyningsman över församlingarna i Lappmarken och även förordnad att vara visitator i Åsele, Pite och Lule lappmarker, så länge prästerna för dessa områden icke behärskade lapska språket.

Lappskolan i Arjeplog skulle liksom övriga lappskolor samtidigt ha sex elever, för vilka staten bekostade uppehälle, läromedel och kläder. Ytterligare någon elev kunde intagas på egen bekostnad.

Eftersom samerna i början var ovilliga att skicka sina barn till skolan kunde det vara svårt att samla även en så liten skara. Från början utvaldes endast pojkar, men efter några år började också flickor antas, och det kom så småningom att antas i det närmaste lika många flickor som pojkar i skolan.

Längden på elevernas vistelse vid skolan varierade, men vanligaste tiden var två år.

De intagnas ålder varierar så mycket som mellan 9 och 43 år. Genomsnittsåldern för hela perioden 1743 - 1820 är 15,8 år, men var t.ex år 1763 hela 26 år!

Om intagningen av eleverna föreskrevs i skolinstruktionen att i förstone sådana barn skulle intas som hade någorlunda kunskap i bägge språken för att läraren måtte få hjälp att förkovra sig själv i lappiska språket.

Att denna bestämmelse icke kom att tillämpas vid intagningen i Arjeplogs lappskola beror helt enkelt på, att det vid den här tiden fanns mycket få svenska nybyggare i Arjeplog och heller inga samebarn, som kunde båda språken.

Undervisningen bestod främst i innan- och utanläsning, vars främsta syfte var att tjäna som hjälpmedel för inlärande av kristendomens huvudstycken i katekesen, ABC-boken, psalmboken, Svebelii förklaringar m. m.

Eleverna skulle efter genomgången skola fungera som "lärare" i sina hemorter och dela med sig av sina kunskaper.

Den verksamheten uppmuntrades genom kontanta belöningar, "premier", som inom kort fick relativt stor omfattning.

Premieundervisningen ersattes så småningom av en fastare organisation med undervisning av vandrande kateketer.

År 1818 förordnades att fyra fasta lappskolor - däribland Arjeplogs - skulle indragas och efterhand även de återstående.

Arjeplogs lappskola indrogs 1820. Om detta säger visitationsprotokollet:

"Anno 1820 d.1 januari blef ibland andra även denna Schola indragen enl. Höglofl. Kongl: Canselie Styrelsens underdåniga förslag och Konung Carl Johans nådiga stadfästelse, också af d. 6te september 1818".

De nya ordningen med tonvikten lagd på vandrande kateketer utsattes även den för stark kritik.

Redan 1846 kom en omdaning till stånd genom Kungl. Maj:ts reglemente för ecklesiastikverket i Lappmarken, som innebar en renässans för de fasta skolorna och kateketinstitutionens avskaffande. Reformen genomfördes halvhjärtat.

Arjeplog återfick sin lappskola genom 1846 års beslut, men det kom att dröja flera år därefter innan någon egentlig undervisning kom igång, främst beroende på att skolbyggnaderna hade fått förfalla.

Den bearbetade elevmatrikelns innehåll

Totalt 281 elever finns i den bearbetade och kompletterade elevmatrikeln för tiden 1763 - 1820. Den innehåller förutom löp- och matrikelnummer följande uppgifter:

- För- och efternamn samt ibland samiskt familjenamn
- Födelseår
- Hemort
- Inskrivningsår i skolan
- Ålder vid inskrivningen
- Utskrivningsår
- Tid i skolan
- Studieresultat
- Kommentarer

Den bearbetade matrikeln är inte helt källtrogen utan formuleringarna har delvis standardiserats för att underlätta statistisk bearbetning.

Elevgruppens sammansättning

Frekvenstabeller med kommentarer

Kön

De första åren efter skolans tillkomst (1743) antogs endast pojkar, men redan år 1747 intogs den första flickan, Lucia Pärsdotter från Norrvästerbyn. 1748 och 1749 antogs vardera året också en flicka och 1750 antogs tre flickor.

Andelen intagna av vardera könet har varierat från år till år men totalt under hela tiden intogs 161 pojkar (57%) och 120 flickor (43%).

(Tabell 1)

Om vi delar in tiden för skolans 77-åriga tillvaro i fyra ungefär lika långa perioder finner vi att det är endast under den första perioden, som intagningen av pojkar överväger. Övriga perioder är det i stort sett en jämn fördelning mellan pojkar och flickor. (Tabell 1)

TABELL 1. De inskrivna barnens kön respektive period

In år	Pojkar	Flickor	Summa
1743-1760	59	19	78
1761-1780	37	37	74
1781-1800	34	35	69
1801-1820	31	29	60
Summa	161	120	281

Ålder

Åldern vid inskrivningen varierar mellan 9 år och 43 år. De flesta är dock mellan 11 och 18 år. Medelåldern för hela tidsperioden är 15.8 år för samtliga. För pojkarna är medelåldern 15.5 år och för flickorna 16.3 år. (Tabell 2 och 3)

Uppgiften om ålder grundas på skillnaden mellan inskrivningsår och födelseår och kan därför i enskilda fall slå fel på ett år.

TABELL 2. Ålder vid intagning

Ålder	Pojkar	Flickor	Summa
9 - 10	7	4	11
11 - 12	21	14	35
13 - 14	44	31	75
15 - 16	31	33	64
17 - 18	28	13	41
19 - 20	19	9	28
21 - 22	4	4	8
23 - 24	1	1	2
25 - 26	2	3	5
27 - 28	1	-	1
29 - 30	1	-	1
31 -	-	5	5
Okänt	2	3	5
Summa	161	120	281

Vid fördelning på fyra tidsperioder framgår att medelåldern blivit lägre under de två sista perioderna för både pojkar och flickor.
(Tabell 3 och 4)

TABELL 3. Medelålder hos de intagna respektive period

In år	Pojkar	Flickor	Summa
1743-1760	16.7	17.2	16.8
1761-1780	16.9	19.5	18.1
1781-1800	13.9	14.6	14.2
1801-1820	13.4	14.1	13.8
Summa	15.5	16.3	15.8

Vid fördelning på ålderskategorier finns en tendens att de lägsta åldrarna har en övervikt för pojkarna och de högsta åldrarna en övervikt för flickor. (Tabell 2 och 4)

TABELL 4. Antagningsålder och kön resp. period

Ålder	1743 -1760		1761 -1780		1781 -1800		1801 -1820		Summa
	P	F	P	F	P	F	P	F	
9 -10	3	-	-	-	1	1	3	3	11
11 -12	4	-	2	1	6	5	9	8	35
13 -14	10	4	5	7	18	12	11	8	75
15 -16	13	4	9	8	4	12	5	9	64
17 -18	14	3	9	7	4	3	1	-	41
19 -20	10	3	6	4	1	1	2	1	28
21 -22	2	2	2	2	-	-	-	-	8
23 -24	-	-	1	-	-	1	-	-	2
25 -26	1	1	1	2	-	-	-	-	5
27 -28	1	-	-	-	-	-	-	-	1
29 -30	1	-	-	-	-	-	-	-	1
31 -	-	1	-	4	-	-	-	-	5
Okänd	-	1	2	2	-	-	-	-	5
Summa	59	19	37	37	34	35	31	29	281

Hemort

De flesta elever kom ifrån samebyarna Semisjaur, Locktebyn, Norrvästerbyn liksom från kyrkbyn - skolorten Arjeplog. Även från grannsocknen Arvidsjaur har skolan mottagit ett icke ringa antal elever.

Som framgår av tabellen över intagningarna under de olika perioderna har antalet varierat mycket för vissa byar och varit tämligen konstant för andra.

Från Norrvästerbyn t.ex. intogs 18 elever under period 1 och 12 elever under period 2 mot bara 4 resp. 8 under perioderna 3 och 4.

Från Semisjaur däremot har elevrekryteringen varit konstant 14-16 elever per tidsperiod.

Från Arvidsjaur togs sammanlagt 16 elever emot under de två första perioderna mot bara 1 under period 3 och ingen under period 4.

TABELL 5. Elevernas hemorter

	Tidsperiod				Totalt
	1743-60	1761-80	1781-1800	1801-20	
Arjeplog	11	12	9	12	44
Arvidsjaur	9	7	1	-	17
Laisaloukt	-	1	-	-	1
Locktebyn	13	13	13	12	51
Mahasvuoma	-	5	13	5	23
Niarga	6	8	7	1	22
Norrvästerbyn	18	12	4	8	42
Semisjaur	14	14	15	16	59
Sörvästerbyn	6	1	5	6	18
Okänt	-	1	2	1	4
Summa	77	74	69	61	281

Stora ansträngningar har gjorts för att utröna vilka elever, som var av samisk härkomst och vilka som härrörde från svenska nybyggare. Det har emellertid stött på betydande svårigheter att genomföra detta eftersom varken elevmatrikeln eller visitationsprotokollen ger någon ledning härvidlag.

Skolans instruktion föreskrev nämligen att man i början skulle ta in barn som behärskade båda språken.

Denna bestämmelse torde icke ha kunnat tillämpas i Arjeplog, eftersom Arjeplog vid tiden för skolans tillkomst saknade svenska nybyggare.

Erik Bylund skriver i sin avhandling "Koloniseringen av Pite Lappmark t.o.m. 1867", att Arjeplog företräder ett "kolonisationsvacuum".

År 1747 uppges i samband med skatteindrivningen att i Arjeplogs socken ej några nybyggare eller svenskar finnas förutom länsmannen i Kaskejaur och tingstolken i Kuorokveik.

De första med absolut säkerhet svenska nybyggen som kom till var Buokt (anlagt 1762) och Båtsjaur (upptaget omkring 1770).

År 1775	finns	7	svenska	nybyggen	i	Arjeplog
År 1800	"	12	"	"	"	"
År 1810	"	16	"	"	"	"

Dessa sexton svenska nybyggen är följande:

Mullholm, Boukt, Sakkavare, Jutis, Gustafsholm, Koler, Norrholm, Kuorrokveik, Racksund, Laisvall, Adolfström, Jäkkvik, Laisvik, Loholm, Båtsjaur, G:la Slagnäs.

Eftersom inget av dessa nybyggen finns upptaget i elevmatrikeln som hemort för någon elev torde vi kunna anta att det från Arjeplogs socken inte har förekommit några barn till nybyggare i Arjeplogs lappskola.

Den enda med säkerhet kända eleven med svenska föräldrar var Gertrud Gastander, som antogs i skolan i stället för Inga Persdotter, som avlidit mitt under vårterminen, då lapparna redan flyttat till fjällen. Visitationsprotokollet säger om detta:

"Pehr Pehrssons dotter Inga av Njarg intagen förlidet år och efter två månaders Scholegång sjuknade och avled vid skolan den 14 april och eftersom då inte fanns några barn af lappallmogen, som då redan dragit sig upp till sina stationer, antogs i stället expeditionsnämndemannen Daniel Gastanders dotter Gertrud, född 1780....."

Huruvida någon av de elever som kom från grannsocknen Arvidsjaur var barn till svenska nybyggare, har vi inte närmare undersökt. Eftersom Arvidsjaur var tidigare och tätare koloniserat än Arjeplog, torde sannolikheten för att därifrån kommit någon eller några svenska elever vara rätt stor. För detta talar också det förhållandet, att nästan alla elever från Arvidsjaur intogs under de två första tidsperioderna.

Tid i skolan

Den normala studietiden var beräknad till två år. Men som framgår av tabell 6 var det så många som 80 elever som gick bara ett år, medan 171 gick två år. 16 elever uppehöll sig tre år i skolan och en elev i hela fyra år.

TABELL 6. Tid i skolan

Antal år	Antal	I procent
0	13	4.6
1	80	28.5
2	171	60.8
3	16	5.7
4	1	0.4
Summa	281	100.0

Om vi ser till de fyra tidsperioderna antogs de flesta som gick enbart ett år under den första tidsperioden. Fördelningen av elever som vistades längre tid i skolan än två år är tämligen jämn över tidsperioderna.

TABELL 7. Vistelsetid under respektive period

Vistelsetid	Tidsperiod				Totalt
	1743-60	1761-80	1781-1800	1801-20	
0 år	1	10	1	1	13
1 år	33	21	13	13	80
2 år	39	39	52	41	171
3 år	4	4	3	5	6
4 år	1	-	-	-	1
Totalt	78	74	69	60	281

Fördelningen flickor - pojkar ställd mot vistelsetid i skolan är tämligen jämnt fördelad med något längre medelvistelsetid för flickorna.

TABELL 8. Antagningsålder mot tid i skolan

Ålder	0	1	2	3	4	Summa
9-10	-	2	7	2	-	11
11-12	-	4	29	2	-	35
13-14	2	21	49	3	-	75
15-16	1	18	40	5	-	64
17-18	5	19	15	2	-	41
19-20	1	6	20	1	-	28
21-22	1	3	2	1	1	8
23-24	-	-	2	-	-	2
25-26	1	-	4	-	-	5
27-28	-	1	-	-	-	1
29-30	-	1	-	-	-	1
31-	-	2	3	-	-	5
Okänt	2	3	-	-	-	5

Det finns en tendens till att de som tillbringar mer tid i skolan än två år hör till de yngre eleverna liksom att en stor del av de äldre eleverna är kortare tid än två år i skolan.

TABELL 9. Medelvistelsetid i skolan under de olika perioderna

	Pojkar	Flickor	Summa
1743-1760	1.58	2.11	1.71
1761-1780	1.51	1.49	1.50
1781-1800	1.85	1.80	1.83
1801-1820	1.68	2.00	1.83
1743-1820	1.64	1.80	1.71

Resultat

Den vanligaste anmärkningen under rubriken resultat är "dimitterad".

Ur matrikeln vill vi visa några exempel på hur skolmästaren och den visiterande prästen uppfattade att lappskolans elever tillägnat sig de önskvärda kunskaperna:

"...var vid examen så wida uti innan- och utanläsningen för sig kommen at han kunde dimitteras."

"Dimitteras på sina föräldrars enträgna begäran med förmaning att ersätta hvad som fattades."

"...har lärdt vad som hans svaga minne och sjuklighet tillåtit."

"Wid examen kunde han utantill abc-boken och Lutheri Cateches effter then nya edition, samt Svebelii förklaring, hwarom han och hade förswarligt begrepp. Läste eljest någorlunda innan i nya Psalmboken, then han för ei sedt, samt kunde utreda sig med ren skrif stil. Dimitterades."

"...kunde läsa alla wanliga Böcker med Taflan utantill helt rent förutom D. Svebelii förklaring. Äfven som han hade goda begrepp om sin Christendom så blef han dimitterad."

"...befantds hon wid examen kunna läsa abc Boken, D. Luth. Catech. Probsten Högströms frågor med färdighet utantill. Lika så kunde hon och färdigt läsa innantill i Postillan och N. Testamentet. Hafver ock godt förstånd om alt hvad hon läser blef derfor dimitterad."

"...[Efter inte fullt två månader i skolan] begaf hon sig hem utur Scholan, och kunde då läsa abc-boken wäl utantill och D. Lutheri cateches någorlunda innantill."

TABELL 10. Resultaten i Arjeplogs lappskola

Resultat	Antal	i %
Dimitterad	230	81.8
Flyttat	3	1.1
Avliden	5	1.8
Ersatt	2	0.7
Utskickad	1	0.4
Hemförlovad	13	4.6
Avskedad	2	0.7
Vräkt	2	0.7
Förskaffad	1	0.4
Okänt	22	7.8
Totalt	281	100.0

Som framgår av tabell 10 är det 230 elever som vid utträdet ur skolan får anmärkningen "dimitterad".

Begreppet är oklart men torde få ses som någon form av avgångsbesked från skolan; ett konstaterande att eleven släpps ur skolan, som regel med nödiga kunskaper, men det förekommer även, att en elev dimitteras trots konstaterad brist på kunskaper och färdigheter.

Inte alls ovanliga är anmärkningar av följande slag:

"Må dimitteras. På thet någon annan som skickelig är, må antagas."

eller

"Är ganska dum, oläraktig och oflitig. Läser oredigt . Äger mycket svagt begrepp om vad han läst. Dimitteras såsom oskicklig att vidare kunna lära."

eller

"Lider av svagt minne. Dum trög och lat...."

Andra skäl för dimittering trots bristande kunskap var överenskommelse om senare förkovring:

"Dimitteras med påminnelse att vidare söka förkofra sig, synnerligen uti Svebelii Spörsmål."

Ytterligare skäl till dimittering kunde vara föräldrarnas önskemål:

"Dimitteras därför att hans gamla föräldrar behöver honom".

eller

"Dimitteras på faderns enträgna begäran som behöver honom för att lära sina övriga syskon."

Omdömenas innehåll i matrikeln eller visitationsprotokollen varierar mycket under olika tider och för olika skolmästare. Som regel innehåller de en bedömning av läsfärdighet och graden av kunskaper i ABC-boken, Luthers lilla kateches, Svebelii förklaring till densamma, Psalmboken m.m.

Vi kan citera omdömena om de två först intagna eleverna som tämligen typiska, utom i ett avseende; dessa två första elever föreslås som kateketämnen vilket inte senare blev fallet för någon enda elev under hela den tid skolan var i verksamhet.

Omdömena i elevmatrikeln lyder:

*"... antogs til Scholan på ofvan-nämnda tid [1743] .
1744 d 25 januarii befands denne hafva lärdt ABC-boken.
D. Luthers Cateches samt Svebelii förklaring utantill, jämväll och Missionariens kh Andreæ Alenii Christendoms frågor, läste och någorlunda innantill i Svenska psalmboken then han sig sielf förskaffat efter lapska psalmboken ännu ej var utkommen.
Dimitterades han och blef för sin stadighets skull föreslagen till katechet."*

"... om 13 år blev antagen till Scholan på samma tid som den ovanför stående 1744 d. 25 januari befandts denna vara af samma framsteg med then föregående, förutom det han ej ägt någon psalmbok at öfwa sig uti innan läsandet. Dimitterades och blef äfven för sin qvickhets skull föreslagen till catechet."

Alla blev inte dimitterade. 12 elever blev "hemförlovade". Varför de blev "hemförlovade" och inte dimitterade är obekant, men det synes fr a ligga i skolmästarens ordval och tycks innebära att vederbörande elev visat liknande prestationer som dem som blir dimitterade. De elever som betecknats som hemförlovade finns alla utom en mellan åren 1784 och 1795 då Emanuel Öhrling var skolmästare.^{1/}

1/

Skolmästare i Arjeplogs lappskola 1743 - 1820

Johan Öhrling	1743 - 1758
Erik Fjällström	1758 - 1783
Emanuel Öhrling	1783 - 1798
Olof Norenus	1798 - 1804
Nils Sundelin	1804 - 1807
Carl Fredrik Alenius	1807-1820

Omdömena som föregår anledningen hemförlovad kunde variera från rätt positiva till ganska negativa:

"...berömmes för använd flit i sin syssla, äfven som för en mycket stilla och sedlig lefnad. Blir hemförlovad."

"Svagt minne. Olärdaktig. Hemförlovas."

"Är sedlig och snäll. Äger godt begrepp om vad han läst. Mycket flitig i sina åligganden. Blir hemförlovad."

"Är sedlig och beskedlig. Mycket trög innanläsningen. Blev Hemförlovad."

"Är ganska dum, olämplig och olärdaktig. Bedöms ej böra utestänga någon annan. Hemförlovad."

Några elever blir "relegerade" under varierande omdömen: "vräkt", "avskedad", "förskaffad", "ersatt" och "utskickad". Dessa omdömen torde få tydas så, att elever får avbryta sina studier utan att ha inhämtat önskvärda kunskaper.

Två elever blev "vräkta" ur skolan:

"Blev antagen i Scholan 1804 i jan. I anledning av osnygghet och vårdslöshet att rykta sig äfven under läsetimmarna, varigenom rummet där undervisningen genomfördes, uppfylldes med en odräglig lukt; vräktes hon ur scholan d. 25 Martius".

"Reder sig någorlunda. Vräkt ur scholan för odygd. I hans ställe antogs..."

Två blev avskedade, den ena med betyget:

"Bra minne men trögare till begreppet. Avskedas."

"Förskaffad" respektive "Ersatt" blev vardera en elev:

"Som hon ej avgjorde sin sak mer långsamt och med större eftertänka blef hon från scholan förskaffad".

"Vanartig. Ersatt första året."

En elev blev "utskickad", ett begrepp vars innebörd vi inte riktigt kunnat tyda. Det synes dock gälla en allför låg prestation.

Kommentarer. Efter skolan

Ett huvudsyfte med lappskolorna var att de elever som där undervisades i läsning och kristendomens huvudstycken efter genomgången skola i sin tur skulle förmedla sina kunskaper till sin närmaste omgivning. Så skedde också i en hel del fall, stimulerat bl a genom premiesystemet, som inom kort fick relativt stor omfattning.

Erik Nordberg (Nordberg, 1955) skriver:

"Med den omfattning som premieundervisningen efter hand tog ville dock dessa medel som inflöt genom försäljning av biblar, psalmböcker m m inte förslå. I berättelse till Direktionen kunde kyrkoherde Johan Læstadius år 1753 intyga att deras antal som hemma lärt sig läsa långt översteg deras som undervisats i skolan. Han ansåg att premierna mycket bidragit därtill."

När kateketinstitutionen inte långt därefter genomfördes i församlingen upphörde dock systemet med premier för en tid. Det återupptod emellertid efter ett påpekande från konsistorium 1772:

"...att premier icke mindre nu än tillförne består dem som genom andras lärande läsa i bok göra sig därtill förtjänta. Pastor anmodas därför att uppmuntra dem som äro skickeliga till sådant arbete att det sig åtaga med försäkran att de därför skola blifva behörigen belönte."

Så sent som år 1794 finns en premielista, som kyrkoherde Sundelin presenterat för konsistorium.

I vad mån premieundervisningens omfattning är ett resultat av genomgången lappskola är osäkert. Dock finns särskilt i början av lappskolans tillkomst redovisat flera premielistor med namn på f d elever som premiemottagare.

De flesta av lappskolans elever torde dock icke efter genomgången skola ha utövat någon väsentlig pedagogisk verksamhet. Med anledning av denna erfarenhet yrkades allmänt i mitten av 1700-talet, att vandrande kateketer skulle anställas som biträde åt lappmarksprästerna. Sin utbildning skulle kateketerna främst få genom att som elev i lappskolan kvarhållas något år längre än normalt för att få en grundlig utbildning. Därefter skulle de under kyrkoherdens och missionärernas uppsikt samt mot en skälig vedergällning förpliktas att resa omkring från kåta till kåta och meddela undervisning i läsning och kristendomens huvudstycken.

I Arjeplog har under tiden 1755 - 1820 varit anställda totalt 17 kateketer. Av dessa var fyra kvinnor och tretton män. Tolv av de sjutton hade fått sin utbildning vid Arjeplogs lappskola, två hade utbildats genom kyrkoherden, en hade fått undervisning av sin far och för två är utbildningen obekant. En av kateketerna i Arvidsjaur hade genomgått Arjeplogs lappskola.

Det är intressant att notera, att i elevmatrikeln finns anteckningar om lämpliga elever till kateketutbildning - kateketämnen - endast för de två först inskrivna eleverna (se ovan, sid 17).

Ingen av dessa två blev dock kateket, men av de som anställdes som kateketer i Arjeplog, hade huvuddelen (12 st) genomgått Arjeplogs lappskola.

Lappskolan gav alltså grundläggande utbildning åt blivande kateketer, även om man kan tycka att tolv sådana blivande kateketer är ett ringa antal av totalt 281 elever. Likaså har premieundervisningen haft en viss omfattning, där lappskolans f d elever synes ha agerat.

Däremot fungerade tydligen inte lappskolan som rekryteringsbas för annan fortsatt utbildning. Vid genomgång av elevmatrikeln för Piteå trivialskola, som skulle varit en naturlig fortsättning för elever från Arjeplog till vidare utbildning, finner man inte någon elev som genomgått Arjeplogs lappskola.

Som framgår av sammanställningen över de tolv kateketer, som genomgått Arjeplogs lappskola, hade fem av dem tillbringat bara ett år i skolan och de övriga två år.

Åldern vid kateketutnämningen tenderar att sjunka med tiden. Den äldste var vid utnämningen 47 år, den yngste 17 år.

Tiden för tjänst som kateket varierar mellan ett år och sexton år.

Vanligaste anledningen till att man sade upp sig från tjänsten var att man ingick äktenskap och på grund därav inte ansåg sig kunna tillfredsställande fullgöra sin tjänst.

Tiden mellan avgång ur skolan och utnämningen till kateket varierar mycket, mellan 1 år och 25 år.

TABELL 11. Kateketer i Arjeplog som genomgått Arjeplogs lappskola

Namn	Skoltid			Kateket	Ålder	Avgick	Tid som kateket (år)
	Född	Inår	Utår				
Nils Andersson Blöt	1726	1744	1745	1756	30	1761	5
Nils Andersson	1737	1754	1755	1761	24	1766	5
Lars Matsson	1744	1765	1758	1766	22	1771	5
Anund Danielsson	1750	1765	1767	1771	21	1779	8
Ingri Larsdotter	1730	1750	1752	1777	47	1781	4
Olof Persson	1748	1764	1766	1779	31	1793	14
Mårten Mårtensson	1764	1778	1780	1781	17	1797	16
Anders Nilsson	1776	1791	1793	1794	18	1797	3
Maria Christiansdr	1780	1795	1796	1797	17	1798	1
Jonas Olofsson	1775	1789	1790	1798	23	1807	9
Anders Enarsson	1779	1792	1793	1798	19	1810	12
Anders Persson	1792	1806	1808	1810	18	1815	5

Källa: Widén, B. Kateketinstitutionen i Sveriges och Finlands lappmarker 1744-1820. Åbo 1965.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

Landsarkivet i Härnösand

Härnösands domkapitels arkiv (HDA)
 Visitationsprotokoll rörande Arjeplogs skola
 (FIII bf:2, FIII bf:3)

Arjeplogs kyrkoarkiv
 Skolmatrikel 1743-1820 (K IV:1)
 Skolmatrikel 1863 - 1875

Tryckta källor

SOU 1960:41 Samernas skolgång. Betänkande avgivet av 1957 års
 nomadskoleutredning.

Bylund, E. Koloniseringen av Pite lappmark t.o.m år 1867.
 Uppsala 1956. (Geographica nr 30).

"CATALOGUS DISCENTIUM vid Jockmocks Schola, ifrån Åhr 1732. tå hon
 tog sin början." En bearbetad och kompletterad elevmatrikel över
 Jokkmokks lappskola. Utgiven av Anita Alm, Tuuli Forsgren & Sten
 Henrysson. Umeå 1989. (Scriptum nr 9).

Engman, S. Föllinge lappskola 1748 - 1818. Umeå 1989.
 (Scriptum nr 17).

Grape, I. Minne af Presterskapet i Lappmarks-Församlingarne inom
 Hernösands stift. Umeå 1853.
 [Facs. uppl.] Stockholm 1982.

Henrysson, S. Lapp eller nybyggare? Umeå 1988. (Scriptum nr 3).

Henrysson, S. Jokkmokks lappskolas elever 1732 - 1846. En analys.
 Umeå 1989. (Scriptum nr 14).

Johansson,
 C-H. & Arjeplogs lappskola. Bearbetade och kompletterade elev-
 matriklar för åren 1743 - 1820 och 1863 - 1875.
 Flodin, J. Umeå 1989. (Scriptum nr 18).

Nordberg, E. Arjeplogs lappskola. Anteckningar. Stockholm 1955.
 (Årsböcker i Svensk undervisningshistoria nr 89-90).

- Widén, B. Kateketinstitutionen i Sveriges och Finlands lappmarker 1744 - 1820. Åbo 1965.
(Acta Academiae Aboensis. Ser. A. nr 29:1).
- Widén, B. Kristendomsundervisning och nomadliv. Studier i den kyrkliga verksamheten i lappmarkerna 1740-1809. Åbo 1964. (Acta Academiae Aboensis. Ser. A. nr 28:1).

SCRIPTUM

1. Egil Johansson: BOKSTÄVERNAS INTÅG. Artiklar i folkundervisningens historia. I. 28 s. 1988. Pris: 20 kr.
2. Daniel Lindmark: BARNAUNDERVISNINGEN I HÄRNÖSANDS STIFT speglad i uppfostringskommitténs enkät 1813. 86 s. 1988. Pris: 40 kr.
3. Sten Henrysson: LAPP ELLER NYBYGGARE? 11 s. 1988. Pris: 20 kr.
4. Karin Snellman: Förteckning över ERIK NORDBERGS ARKIV. 39 s. 1988. Pris: 30 kr.
5. Sten Henrysson: "LÄSTE LUTHERI CATECHES PÅ LAPSKA". Om religions- och läsundervisning i Jokkmokks socken före folkskolans införande. 31 s. 1988. Pris: 30 kr.
6. Tuuli Forsgren: SAMISK KYRKO- OCH UNDERVISNINGSLITTERATUR I SVERIGE 1619-1850. 2 uppl. 66 s. 1988. Pris: 40 kr.
7. Egil Johansson: KUNSKAPENS TRÄD. Artiklar i folkundervisningens historia. II. 73 s. 1988. Pris: 40 kr.
8. Ulf Drugge: OM HUSFÖRHÖRSLÄNGDER SOM MEDICINSK URKUND. Psykisk sjukdom och förståndshandikapp i en historisk källa. 40 s. 1988. Pris: 40 kr.
9. "CATALOGUS DISCENTIUM vid Jockmocks Schola, ifrån Åhr 1732. tå hon tog sin början." En bearbetad och kompletterad elevmatrikel över Jokkmokks lappskola. Utg. av Anita Alm, Tuuli Forsgren & Sten Henrysson. 23 s. 1989. Pris: 20 kr.
10. Egil Johansson: LÄSER OCH FÖRSTÅR. Artiklar i folkundervisningens historia. III. 39 s. 1989. Pris: 40 kr.
11. Sölve Anderzén: LAPPMARKEN I LITTERATUREN. Valda studier inom ett forskningsprojekt. 153 s. 1989. Pris: 50 kr.
12. Greger Fröjd & Robert Olsson: LAPPMARKENS PRÄSTER 1593-1904. En studie av bakgrund och karriär. 42 s. 1989. Pris: 40 kr.
13. Margareta Attius Sohlman: ABC-BOKEN PÅ KYRKSLAVISKA. Bokstävernans vandring i österled. 36 s. 1989. Pris: 30 kr.
14. Sten Henrysson: JOKKMOKKS LAPPSKOLAS ELEVER 1732-1846. En analys. 26 s. 1989. Pris: 20 kr.
15. Sölve Anderzén: "... FÖRA DEM TIL BÄTTRE LIUS I CHRISTENDOMEN..." Undervisningen vid Jukkasjärvi skola och i Jukkasjärvi församling åren 1744-1820. 153 s. 1989. Pris: 50 kr.
16. Daniel Lindmark & Stephanus Neib: UNDERVISNINGEN I LAPPMARKEN enligt svaren på 1812 års uppfostringskommitténs enkät. 47 s. 1989. Pris: 40 kr.
17. Sam Engman: FÖLLINGE LAPPSKOLA 1748 - 1818. 26 s. 1989. Pris: 30 kr.
18. ARJEPLOGS LAPPSKOLA. Bearbetade och kompletterade elevmatriklar omfattande åren 1743 - 1820 och 1863 - 1875. Utg. av Carl-Henry Johansson & Johnny Flodin. 29 s. 1989. Pris: 30 kr.
19. Sten Henrysson: PRÄSTERNA I LAPPMARKEN FÖRE 1850. Ursprung och arbetsuppgifter. 27 s. 1989. Pris: 30 kr.
20. Daniel Lindmark: EN SKOLA FÖR STADEN, REGIONEN OCH KYRKAN. Elever, lärare och präster i Piteå skola före 1850. 133 s. 1990. Pris: 50 kr.
21. Carl-Henry Johansson & Johnny Flodin: ELEVERNA VID ARJEPLOGS LAPPSKOLA 1743 - 1820. En analys. 24 s. 1990. Pris: 30 kr.

22. Sven Lundkvist: DEN ÄLDRE SVENSKA FOLKBOKFÖRINGEN. - Harry Lenhammar: HISTORISK OCH KYRKO-HISTORISK FORSKNING I REGIONALT PERSPEKTIV. Två föredrag vid en stiftshistorisk dag i Umeå den 26 oktober 1989. 20 s. 1990. Pris: 40 kr.
23. PRÄSTERNA OCH LIVET I LAPPMARKEN. Del 1. Sten Henrysson: Präster och skolmästare i Jokkmokks socken 1607-1850. Biografiska uppgifter. - Del 2. Carl-Henry Johansson: Släktskap och ingiften. Några exempel. 31 s. 1990. Pris: 40 kr.
24. Sölve Anderzén: JUCKASJERFWI SCHOLÆ MATRICKEL. Inrättadt wid Scholans begynnelse år 1744. En rekonstruktion. 13 + XXI s. 1990. Pris: 40 kr.
25. Sölve Anderzén: ELEVERNA VID JUKKASJÄRVI LAPPSKOLA 1744-1820. En första analys. 30 s. 1990. Pris: 40 kr.
26. Tuuli Forsgren: "...FÖRST AT INHÄMTA SPRÅKET, OCH SEDAN DERUPPÅ LÄRA SIN CHRISTENDOM..." Om finska böcker och sameundervisning i Torne och Kemi lappmarker före 1850. 45 s. 1990. Pris: 50 kr.
27. Carl F. Hallencreutz: PEHR HÖGSTRÖM OCH ANNA OLOFSDOTTER. Ett bidrag till 1740-talets samiska kyrkohistoria. 15 s. 1990. Pris: 40 kr.
28. Daniel Lindmark: LÄS- OCH SKRIVKUNNIGHETEN FÖRE FOLKSKOLAN. Historisk läskunnighetsforskning i nordiskt och internationellt perspektiv. 43 s. 1990. Pris: 50 kr.
29. Stefan Nordström: GENEALOGI OCH GENETIK. Beskrivning av sex projektområden där kyrkböcker använts i genetisk forskning. 69 s. 1991. Pris: 50 kr.
30. ÅSELE LAPPSKOLA 1732-1820. Bearbetad och kompletterad elevmatrikel. Utg. av Carl-Henry Johansson & Johnny Flodin. 33 s. 1991. Pris: 40 kr.
31. Anita Alm & Sten Henrysson: GÄLLIVARE LAPPSKOLA 1756-1850. En elevmatrikel jämte analys. 36 s. 1991. Pris: 40 kr.
32. Bengt Hjalmar Andersson: ETT BIDRAG TILL HISTORIEN OM BYN SATTER/JÄRAMÅ I LULE LAPPMARK. 39 s. 1992. Pris: 50 kr.
33. Nils Eriksson: SAMESKOLOR INOM ÅSELE LAPPMARK. Utg. av Sten Henrysson. 373 s. 1992. Pris: 75 kr.
34. Margareta Attius Sohlman: BOKSTAVENS MAKT ÖVER SLAVISKA SJÄLAR. Uppsatser och artiklar i ämnen rörande projektet "Alphabeta varia. Tidiga ABC-böcker i skilda kyrkotraditioner". 104 s. 1992. Pris: 60 kr.
35. Sten Henrysson & Johnny Flodin: SAMERNAS SKOLGÅNG TILL 1956. 82 s. 1992. Pris: 60 kr.
36. Sten Henrysson & Johnny Flodin: SAMERNAS SKOLGÅNG: 1957 ÅRS NOMADSKOLEUTREDNING. 29 s. 1992. Pris: 50 kr.
37. Sten Henrysson: DARWIN, RAS OCH NOMADSKOLA. Motiv till kåtaskolreformen 1913. 22 s. 1993. Pris: 50 kr.
38. Egil Johansson: KAN SJÄLVA ORDEN. Artiklar i folkundervisningens historia. IV. 67 s. 1993. Pris: 60 kr.
39. Sölve Anderzén: "...ATT LÄRA THEM SOM BEHÖFWA..." Undervisning, byabön och dop i Kemi och Torne lappmarker. Två bidrag till 1700-talets kyrkohistoria på Nordkalotten. 31 s. 1995. Pris: 50 kr.
40. Gennadij Kovalenko: SVERIGE OCH RYSSLAND UNDER 1600-TALET. Några episoder ur det politiska och kulturella livet. (Rysk text med korta resuméer på svenska). 41 s. 1995. Pris: 50 kr.

41. Sven Hansson: BYABÖN OCH BÖNBYAR I GAMLA UME SOCKEN. (Umeå, Sävar, Vännäs och Vindelns socknar). 106 s. 1996. Pris: 60 kr.
42. Sölve Anderzén: TEACHING AND CHURCH TRADITION IN THE KEMI AND TORNE LAPLANDS, NORTHERN SCANDINAVIA, IN THE 1700s. 33 s. 1996. Pris: 50 kr. [Översättning till engelska av Scriptum 39.]
43. Ingegerd Stenström: Förteckning över FAMILJEN LINDERS ARKIV. 53 s. 1996. Pris: 60 kr.
44. Mari Ericsson: "ETT ÄDELTT KALL BLEV DIG GIVET." Småskolläraryrarna i Jukkasjärvi skoldistrikt 1912-1930. 48 s. 1998. Pris: 50 kr.
45. ISKYRKAN I JUKKASJÄRVI. Sakral symbol och pastoral funktion. Forskningsseminariet *Turisten i Iskyrkan* 21-23 februari 1997. Red. av Sölve Anderzén. 81 s. 1998. Pris: 100 kr.
46. Karin Snellman: Förteckning över HELMER GRUNDSTRÖMS ARKIV. 40 s. 1998. Pris: 60 kr.
47. Simone Pusch: NOMADSKOLINSPEKTÖRERNA OCH SOCIALDARWINISMEN 1917-1945. 42 s. 1998. Pris: 50 kr.
48. Edith M. Eriksson: HELMER OSSLUND OCH HANS SYSKON. Tidigare okänd korrespondens i familjearkiven. 57 s. 1999. Pris: 80 kr.